

három levelének címzettje), Medgyaszay István építész, Nagy Sándor festőművész is működött. Itt jegyzem meg, hogy „hivatalnok és hozzáértés, hivatalnok és kiválóság” öelötte és őutána is *contradictio in adiecto* számba ment, és azóta is így megy mifelénk! Hivatali minőségében olyan kiválóság szilárd támogatója volt nyugat-európai peregrinációján, mint a művészettörténész és kultúrfilozófus Fülep Lajos (1885–1970). A másik megemlíthető név Hankiss Jánosé (1893–1959), aki debreceni egyetemi tanárként Vikár Bélához hasonlóan, bár az övénél intézményesebb keretek között, maga is kultúrdiplomata volt, mindenképp mint a külföldi kapcsolatok létesítésére és ápolására alapított Debreceni Nyári Egyetem kezdeményezője és 16 éven át vezetője, továbbá folyóirat-szerkesztő (*Forrás, Helikon*), és végül, de nem utolsósorban, nehéz időkben, 1943–44-ben a Kállay-kormány kulturális államtitkára – a magyar művelődés szerencséjére.

Ezekkel az apró megjegyzésekkel, amelyekre ürügyet földolgozott adataival a kötet szolgált számomra, csak jelezni akartam Vikár Béla gazdag kulturális menedzseri tevékenységét. Velük kapcsolatban hadd hívom föl a figyelmet a kötet 12. lapján szereplő grafikonra, amely a levelek éves eloszlását mutatja. Ez a „lázgörbe” egyúttal indikátora is a magyar művelődés 19–20. században történt nemzetközi térbe törekvésének, majd azt követő elszigetelődésének s a belőle való ismételt kitörési kísérletének. Az 1881 és 1945 közötti levelezésnek két csúcsa látszik, az első a millennium előtti évekre esik, a másik az 1930-as évek elejére. A grafikon szerint is mindkét törekvésnek résztvevője és jeles képviselője volt Vikár Béla, akinek egész tevékenységéről nyújt információban gazdag képet Varga P. Ildikó gondosan szerkesztett kötete.

Simoncsics Péter

Benkő József honismereti munkájának magyar nyelvű kiadásáról

Benkő József: Erdély. Ford. Szabó György.

Székely Nemzeti Múzeum – Tortoma Kiadó, Sepsiszentgyörgy – Barót 2014. 875 old.

Benkő József *Erdély*¹ című honismereti munkájának általános és részletes része 2014-es kiadási dátummal ugyan, de 2016 elején jelent meg magyar nyelven Szabó György fordításában. A középszerű református lelkész *Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae Principatus* című művének első két kötete, azaz a munka általános része első ízben 1778-ban jelent meg Bécsben latin nyelven, a három kötetre tervezett részletes rész azonban kéziratban

maradt. Halála előtt könyvtárát Benkő egykori Alma Materének, a nagyenyedi kollégiumnak adományozta, a kollégium könyvtárának állománya azonban megsemmisült az 1848–49-es szabadságharc során, így Benkő hagyatéka a *Transsilvania specialis* eredeti kéziratával együtt a lángok martalékává vált 1849 januárjában. A kötet második részének kéziratosa másolatai tették lehetővé a latin nyelvű munka magyar nyelven való közreadását, amelynek fordítására többen is vállalkoztak. Koncz József, a Teleki Téka egykori könyvtárosa 1880-ban fordította le a részletes rész Hunyad vármegyéről szóló fejezetét, ez a Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat évkönyvében jelent meg. Őt követően a klasszika-filológus Szabó

¹ Benkő József: *Erdély*. Fordította, bevezető tanulmánnyal és részletes részét jegyzetekkel ellátta Szabó György. Általános részét lektorálták, gondozták, jegyzetekkel ellátták Bordi Zsigmond Loránd, Csáki Árpád, Kocs Irén, Vörösvári Gábor, Wanek Ferenc és munkatársaik. Lektorként véleményezte Pál-Antal Sándor.

András jelentette meg 1944-ben Udvarhelyszék leírását, noha a teljes részletes részt átültette magyarra, kiadására nem került sor. A sikeres vállalkozás, a latin nyelvű kiadatlan kötet magyar nyelvre való átültetése és megjelenetése Szabó György nevéhez köthető, aki először a bukaresti–kolozsvári Kriterion Könyvkiadónál jelentette meg két kötetben a fordítást *Transsilvania specialis. Erdély földje és népe* címmel. A kötetet Szilágyi N. Zsuzsa szerkesztette. A Babeş–Bolyai Tudományegyetem egykori tanára, a klasszika-filológus Szabó György a fordítás elé egy közel nyolcvanoldalas tanulmányt illesztett, amelyben részletesen értekezik Benkő pályájáról, személyéről, utólagos megítéléséről, ill. ebben a részben utal a fordítás mikéntjére is. Az 1980-as években látott hozzá a részletes rész fordításához, az általános részéhez pedig a 2000-es évek elején. A fordító elhunyt, mielőtt a teljes kötet megjelenhetett volna. A 2014-es kiadás szerkesztői előszava utal a fordítás Szabó György halála utáni sorsára. Eszerint a család 2012-ben kereste fel a Székely Nemzeti Múzeumot azzal a kérdéssel, nem tudná-e felvállalni a kiadást. Az intézmény eleget tett ennek, azonban olyan problémákba ütközött, amelyeknek megoldása huzamosabb időt vett igénybe. Ilyenképpen említhetjük a fordítás jegyzetelésének hiányát, hiszen ez elmaradt Szabó György halála miatt, s mire elkezdődhetett volna a munkálatok, Kiss András történész, levéltáros is elhunyt, lektorként csupán néhány megjegyzést tudott fűzni a munkához. Ezért a kiadást vállaló intézménynek több tudományterület szakemberét kellett bevonnia a munkába. A közreműködők névsorát a kötet szerkesztői előszava is rögzíti, így elmondható, a közreadás csapatmunka eredménye, Magyarország és Erdély jelentős kutatóit mozgósította a közös érdek. A szerkesztői előszóban olvashatunk a fordító életéről és munkásságáról, ill. a kiadás szempontjairól. Nem kevés nehézséggel kellett szembenéznie a kiadónak és a szerkesztőknek, hiszen a két kötet jegyzetelési módjának egységesítése már önmagában problémát jelentett, éppen ezért részletes leírást olvashatunk arra vonatkozóan, milyen eljárásokat, jelöléseket

alkalmaztak a közreadók, hogy megkönnyítsék az olvasó eligazodását. A szerkesztői előszót az 1999-es kötetből átvett, Szabó-féle tanulmány követi, ezután pedig a *Transsilvania generalis* első magyar nyelvű fordítása következik. A munka hiánypótló, hiszen a 18. századi Erdély legjelentősebb történetésének eddig csak latin nyelven hozzáférhető munkáját teszi közkinccsé, s ezáltal újabb kutatások sorát indíthatja el, hiszen, meg kell vallanunk, napjainkban igen csekély azoknak a száma, akik a klasszikus nyelv ismeretében jártasak. A görög és latin szövegek fordításában otthonosan mozgó kolozsvári filológust nemcsak fordítóként értékelhetjük és tarthatjuk számon, hanem, azt hiszem, nem túlzás kijelentenünk, gróf Mikó Imre után Szabó György a legjelentősebb Benkő-kutatóvá vált. A több mint harmincévnyi kutatómunka során összegyűjtött ismeretek nemcsak a fordításban és a gazdag jegyzetanyagban csapódnak le, hanem a Benkő-levelezés kiadásában is, amelyet Szabó György Tarnai Andorral közösen jegyez 1988-ban (Ld. *Magyarországi tudósok levelezése I.*). A Benkő-kutató filológus ismeretei mindezek mellett a fennmaradt munkák felsorolásában és az ezek utóéletére való reflexiókban, az egyes kiadványok, kéziratok kötetbe való beépítésében is mérhetővé válnak. Maga a fordító vall arról, hogy a honismereti munka növénytant érintő fejezetében a fordítás során Benkő József növénytan tárgyú munkáiban használt növényneveket használt (*Erdély* 2014. 51.), s ez önmagában az anyag kitűnő ismeretére utal. Ez a jártasság tükröződik az előszóban is, ahol szintén tetten érhető Benkő levelezésének, ill. az őt érintő publikációknak mélyreható ismerete, s ezt mutatja a bőséges szakirodalmi jegyzetanyag is. (A 2014-es kötetben alkalmazott jegyzetelési módot olvasóbarátnak tekinthetjük, itt ugyanis lapalji jegyzetetekkel számolhatunk, szemben az 1999-es kötettel, amelyben a jegyzetek a kötetek végén, függelékben fordulnak elő. Az újabb kiadvány jegyzetelési módja inkább segíti az olvasó tájékozódását.) Ami a kiadás formátumát illeti, ezt kevésbé tekinthetjük olvasóbarátnak, bár az alkalmazott eljárás érthető. Míg a korábbi kiadvány két

kötetben rögzítette a honismereti munka részletes részét, addig az új egy A4-es formátumú, kéthasábos, apró betűvel szedett, kemény táblás kötetbe vonta össze mindazt az anyagmennyiséget, amelyet a 18. századi kiadó, Joseph Kurzböck öt kötetben szándékozott közreadni éppen a terjedelem miatt. Az így több mint 850 oldalas kötet tehát nehezebben használható. A kiadó által választott eljárás azonban megmagyarázható, hiszen voltaképpen a benkői elgondolásnak igyekezett eleget tenni.

Szabó György közli azoknak a kéziratos másolatoknak lelőhelyét és jelzetét, amelyeket felhasznált a fordítás során. A teljes és részleges másolatok száma elenyészőnek egyáltalán nem mondható, és ez önmagában kihívás elé állította a fordítót, akinek az egyes másolatok összevetése révén kellett elvégeznie, kiegészítenie munkáját. Ez a munka értékét és a fordító érdemét egyaránt növeli.

Az általános rész első oldalain Benkő előszava olvasható, majd a kötet felépítésére vonatkozó információk. Ebből a vázlatból derül ki, milyen sémát követ a szerző Erdély bemutatásakor. Elsőként általános információkat közöl a nagyfejedelemségről, majd elnevezéseiről értekezik. Ezt követően földrajzi elhelyezkedése, természeti sajátosságai szerint és politikai szempontból mutatja be Erdélyt, majd a lakosságról való információk ismertetésére tér ki. Ez utóbbi fejezet keretein belül olvashatunk a közigazgatásról, iparról, egyházi, katonai és művelődési ügyekről. A második, részletes részben a kiváltságos nemzetekről, a magyarokról, székelyekről és szászokról ír, hozzá kell azonban tennünk, az általános részben Benkő a nem kiváltságosokról is megemlékezik, mint amilyen a románság. A román nép bemutatásának szentelt részeket Szabó György Benkő toleráns magatartásának tulajdonítja, s pozitívként tekint erre. A fordító objektíven próbálja megítélni Benkőt Mikó Imrével szemben, aki a pap szenvedélybetegségét, az alkoholizmust külső tényezők rovására írja. Szabó György megpróbálja megbillenteni a mérleg nyelvét, s arra irányítja az olvasó figyelmét, hogy a középpajtai pap életkörülményeinek alakulása nem csupán a rosszakarói

szándékának vagy az aktuálpolitikai helyzetnek tulajdonítható, a felelősség Benkőt éppúgy terhelte. A fordítónk enyhén elmarasztalja öt aulikus érzelmei miatt, vagy éppen azért, mert az egyes történelmi eseményeket nemesi szemszögből láttatja, ugyanakkor védelmébe is veszi, hiszen felhívja a figyelmet arra, hogy ezek hiányában a kötet megjelenése nem lett volna lehetséges.

Az egyes fejezeteket bőséges jegyzetanyag kíséri, ezek egyrészt Benkő betoldásai, másrészt a fordító vagy szerkesztők megjegyzései. Ekkora kaliberű munka és ekkora mennyiségű információ esetében ez a jegyzetanyag állandó támasza az olvasónak, hiszen megkönnyíti a térben, időben és különböző kultúrákban való eligazodását, esetenként pedig a szerző által ejtett hibákról és azok korrigálásáról is a lábjegyzetekből szerezhetünk tudomást. Ezek a megjegyzések jól megkülönböztethetőek a Benkő által tett, B. J. jelzéssel ellátottaktól. Benkő jegyzései részben a forrásokra utalnak, de itt nem csupán nyomtatványokról beszélhetünk, hanem kiadatlan kéziratokról, levelezők által küldött információkról egyaránt, tehát rálátást nyerünk a források sokféleségére, az informátorok kiletére, s részben a munkamódszerre is. Másrészt a jegyzések hiperhivatkozásokként funkcionálnak, összekötik, kiegészítik a kötet bizonyos részeit. A kiadványt a személy- és helységnévmutatók zárják, ezek szintén megkönnyítik az olvasó tájékozódását. Szabó György a múltat felidéző érdekes olvasmányként tartja számon a könyvet, kiemelve, hogy olvasása révén lehetőség nyílik a múlt és jelen komparatív vizsgálatára (*Erdély* 2014. 44.), ilyenképpen diakronikusan válnak láthatóvá az évszázadok során beállt változások. A fordító megállapítását részletezhetjük is, s ezáltal nemcsak a benkői munka jelentőségére, hanem a fordítás fontosságára is reflektálhatunk. Benkő munkája latin nyelvűsége révén is újdonságnak számított, hiszen ne feledjük, a kezdeményező és egy hasonló munkát csaknem el is készítő Bél Mátyás mellett Benkő volt az első, aki Erdélyről honismereti munkát adott közre. E munka becsét az is növeli, hogy a 19. század harmincas éveiben Kolozsvárt másodszor is kiadták,

tehát igény volt rá, s általa a szerző nemzetközi hírnévre tett szert. A munka magyar nyelven való megjelenése jelentős mértékben megkönnyíti a kutatók dolgát, hiszen így az is egy-egy részterület tanulmányozásába kezdhet, aki a latin nyelvet nem vagy csak részben ismeri. Ilyenképpen tehát új kutatási irányok nyílnak, lehetővé válik életpályák és művek komparatív vizsgálata, például Bél Mátyás és az Erdély „Béliusaként” számon tartott Benkő munkásságának párhuzamos tanulmányozása, de a történezművelődés mellett érdeklődéssel veheti kezébe a kötetet a vallástörténezművelődés, a művelődéstörténezművelődés, a gazdaságtörténezművelődés és az irodalomtörténezművelődés is. Ez utóbbi esetében a honismereti munka művelődéstörténeti fejezetének tanulmányozása lehetőséget kínál arra, hogy a domidoctus középpajtai pap munkáját bekapcsolja a magyarországi historia litteraria alakulás- és fejlődéstörténetébe. A kötet

tehát az információk gazdag tárházát nyújtja nemcsak egy-egy tudományterület kutatóinak, hanem az egyszerű, érdeklődő olvasónak is, aki összefüggéseket, hasonló és eltérő vonásokat kereshet például a *Transsilvania* és Orbán Balázs *Székelyszékelyföld leírása* című kötete vagy Kós Károly *Erdélye* között.

Szerző és fordító jelentős mértékben járult hozzá Erdély történetének nagyközönség előtti megismertetéséhez, így kétségtelenül helytálló mindkettjük esetében az a latin szállóige, amellyel Antal Árpád egyetemi tanár, majd később az egykori tanítvány, Egyed Emese illetve Szabó Györgyöt: „Vis est immensa laboris assidui” (Mérhetetlen a kitarító munka ereje). (Ld. *Erdélyi Múzeum* 2012. 1–2. szám; *Helikon* 2011. 11. szám)

Csata Adél

Testek és nyelvek együttműködésének alternatíváiról

Darabos Enikő: Testmetaforák a kortárs magyar irodalomban. Tanulmányok, kritikák. Lector Kiadó, Marosvásárhely 2017. 280 old.

A testpoétikák, testrepresentációk vizsgálata izgalmas és produktív területe/ szempontja a kortárs irodalomelméleti tájékozódásnak, hisz a test, a testi tapasztalatok elbeszélhetősége, a testbe vetettség meghatározó módon foglalkoztatja a jelen irodalmát. Darabos Enikő ennek egy 2004 és 2014 közötti metszetét mutatja meg, a *testmetafora* terminust a bevezető részben ekként definiálja: „olyan nyelvi alternatívák [keresése], melyekkel érzéki létezésünk minél szélesebb spektrumban elmondhatóvá és faggathatóvá válik”. (9.)

Azzal, hogy milyen tétellel bírnak a test megszólaltatásának irodalmi alternatívái, a legpontosabban és legkiterjedtebben *A néma test diskurzusa. A saját mássága mint az individualitás kritériuma* Nádás Péter *Párhuzamos történetek című regényében* foglalkozik. (Mivel egyik kötetbemutatóján a

szerző azt nyilatkozta, hogy nem szükségszerű a könyvét lineárisan végigolvasni, bárhol felüthető, bárhol elkezdhető az olvasása, jelen recenzió is él a lehetőséggel, és épp a könyv közepén található tanulmánnyal indítja az ismertetést.) A kötet *Test – nyelv* című, második blokkjának első elemzése ugyanis a test diskurzív szabályozásáról szóló résszel kezdődik, melyben arra hívja fel a figyelmet, hogy egyrészt a tabuizált test „gyakorlatilag a társadalmi nyilvánosság *kizárólagos* témája” (94.), másrészt a mindenféle „biopolitikai tényezők talán legkevésbé a testtel való személyes törődés éthoszát, mint inkább a test hasznosításának poszt-indusztriális erkölcsét írják elő számunkra”. (95.) Ha a test megszólal, azonnal valamilyen diskurzusba kerül, amely már az általánosság felé tereli, ezért ebben az érvelésben a test egyediségét csakis